סימן א: בענין העברת שתילים לענין ערלה

שאלה. שתילים המוצאים מהמשתלה כשיש מסביב לשרשיהם גוש שיש בו כדי לחיות. שבכה"ג נחשבות שנות ערלה משעת נטיעתם הראשונה, אולם מועברים למקומם הקבוע במשאית שקרקעיתה ודפנותיה במתכת, שמסתבר שגם לענין אילנות נטיעה בעציץ של מתכת אין בו גדר של עציץ נקוב מה דין השתילים, לחייבם למנות בהם שנות ערלה מחדש, מאחר שנטיעתם הראשונה כאילו הופסקה ע"י העברתם זו.

דבר זה כבר הועלה על שולחן מלכים. במיוחד דן בזה בארוכה הגרש"ז אויערבך (כרם ציון השלם, אוצר פרי הילולים עמ' מ"ז-מ"ח). ונביא מדבריו ונדון בהם בע"ה.

א.

איתא בתוספתא ערלה ג': נזרעו בעציץ שאינו נקוב נשבר וחזר וזרען בעציץ נקוב אם יכול לחיות חייב ואם לאו פטור. כיצד הוא יודע אם יכול לחיות אם לאו חופר לו גומא בקרקע ונוטעו בה אם יכול לחיות חייב ואם לא פטור.

והגר"א בביאוריו לתוס' מגיה התוס' וגורס: בתר וחזר ונטען בעציץ נקוב - "חייב", ובסיפא הופך הגירסא: אם יכול לחיות פטור ואם לא חייב.

ודייק מזה הגרש"ז הנ"ל דחזינן דס"ל להגר"א דהמעביר מעציץ שאי"נ לנקוב חייב בערלה גם כשהיה יכול לחיות מעפר העציץ שאי"נ "דאל"כ מה דחקו להוסיף מילת חייב ולפרש שהסיפא הוא ענין אחר והלא אפשר לפרש כפשוטו שהוא סיום הדברים לחלק בין יכול לחיות לאינו יכול וכו'".

ומוסיף בזה שמהאו"ז שהביא הברייתא, והיא כפי שהיא לפנינו, ומזה מדייק: ודאי שהאו"ז מפרש שהחילוק בין יכול לחיות או לא קאי אריש דעציץ שנשבר. ומסיק לפ"ז ונמצא דאשכחנא שפיר פתרא לספיקא דידן דתליא באשלי רברבי ע"כ.

ב.

והנה ראשית נעיר שגם אי ניהב ליה שיש כאן מחלוקת בגירסא ובהלכה, אין זה אלא בגוונא דהתוספ' שמעיקרא היתה הנטיעה בעציץ שאינו נקוב. שלפי האו"ז יש בזה דין של שורש פטור פוטר. ולא כן לפי הגר"א. אך הן השאלה שדן בה היא אם ההעברה ממקום נטיעה מעליתא, והיא בגוש שיכולה לחיות הימנו, אם העברה זו שהיא לשעה מועטת ועל דעת לחזור ולשותלה מחדש עם גושה במקום אחר, אם העברה זו שנעשתה לפי שעה זו בעציץ שאינו נקוב אם זה נחשב הפסקה. וזו שאלה אחרת היא. שיתכן שגם לפי הגר"א אין בכה"ג משום גדר נטיעה חדשה עליה. ומאידך אפ"ל שגם לפי האו"ז כיון שראשית גידולה היה במקום שדין נטיעה עליו והרי הוא שורש החייב בערלה, העברתו לעציץ שאי"נ אינה פוטרתו כיון שהוא כאילו ממשיך נטיעתו הקודמת. ואח"כ כשחל עליו תורת נטיעה מחודשת יתחייב במנין שנות ערלה מחדש.

ג.

אך בעצם לא הבנתי מה יש לראות באו"ז שהוא בניגוד להגר"א. אמנם מועתקת בו הברייתא כגירסא שהיא לפני תיקון הגר"א, אך הן יתכן שגירסת הגר"א, שכפי שמביא שם היא גם בכת"י ערפורט היא הנכונה, והושמטה באו"ז ע"י המעתיק שהיתה לפניו הגירסא בתוספ', וחשב לתומו שהיא הנכונה ומחק המילה חייב כדי להתאים הגירסאות.

והרי גם הגרש"ז מוכרח לומר שעכ"פ הגירסא מוטעת ויש להפוך במקום חייב פטור ולהיפך, אם כן לא נפלאת היא לומר שגם בזה שגה המעתיק, ודימה שהגירסא שלפנינו בתוספ' היא הנכונה.

ולגופו של דבר נראה שגירסת הגר"א היא הכרחית. ולא מסברא בעלמא תיקנה הגר"א כי מגוף הענין (וזה נוסף כמובן על הגירסא שבכת"י ע), שהרי אם זה מתייחס לרישא אין הדבר מובן כלל, שהרי המדובר כשכבר העביר לעציץ נקוב והבדיקה שצריך כאילו לעשותה היא לדעת אם בהיותה עוד בעציץ אינו נקוב, היתה יכולה לחיות הימנו, א"כ מה תתן לו הבדיקה בגומא, הרי מעתה העציץ הוא נקוב ויכולה לינוק גם מהקרקע שתחתיו ומה זה יוכיח לנו על מה שהיתה יכולה להיות קודם בהיות העציץ לא נקוב.

ואם אמנם ראיתי בתוספ' "חזון יחזקאל" שפירש ענין הגומא שיעשה גומא ויתלה בה העציץ כעין שפיתת הקדירה, באופן שתהא תלויה באויר דאז אינה יונקת מהקרקע והרי הוא כאילו לא ניקב. ודבר חכמה אמר, והדברים נאים למי שאמרם, כי ע"י מוסבר ענין הגומא, שביאורו סתום. (ויהא מזה סייעתא שדרך האויר אין יניקת שרשים, ונדון מזה להלן בע"ה). אך אכתי אינו מובן, שהרי האילן כבר עברו עליו שנות ערלה כדמשמע פשטות הדיון, או עכ"פ חלק מהשנים, א"כ הרי כבר נוכחנו שיכול לחיות, כי עובדא שחי עד עכשיו. ומאחר שכל עיקר הפטור מערלה הוא מפני שהיה עליו תורת שורש פטור, הרי ודאי סגי כל שנקלט במקומו וחל עליו תורת נטוע בפטור ול"ש בזה שנות ערלה, כיון שלגביו אין לשנות ערלה שום משמעות שהרי הוא נטיעה פטורה. א"כ לשם מה צריך בדיקה, עצם חיותו וקיומו בעציץ הקודם הרי מוכיח שיכול היה לחיות אילולא נשבר העציץ.

לזאת מוכרחה הגירסא של הגר"א שהסיפא היא מילתא חדתא והולכת לפרש המשנה בדין אילן שנעקר, כיצד להוכיח שהיה יכול לחיות מגושו, וההוכחה היא כנ"ל, ב"חזון יחזקאל", שטרם שחוזר ונוטע אותו במקומו החדש הרי הוא בודקו ע"י שתולהו באויר הגומא ואז בכה"ג אינו יונק שהאויר מפסיק. ואם יכול להתקיים בכה"ג הדבר מוכיח עליו ויכול שוב לנוטעו באדמה.

שו"ר בכרם ציון הנ"ל תשובה מהגאון ראי"ז מלצר זצ"ל באותו ענין, ומפרש הא דבודקים באילן שנעקר אם יכול לחיות ע"י שחופר גומא, שאין התוספתא מפרשת כמה זמן יהא שם לצורך הבדיקה, שבעצם אין זה תלוי בזמן כלל, אלא שע"י ששמים אותו בגומא ומסביבו אין עפר אם הוא ממשיך לחיות ואינו נובל הרי מכאן הוכחה שיש סביב שרשיו עפר מספיק בכדי שיתקיים לפי גדלו הנוכחי.

www.eretzhemdah.org

והביא עוד התוספתא כפי שהיא לפנינו, היינו שהסיפא מתיחסת לעציץ שאי"נ שנשבר והעבירו לעצ"נ, וכ' בזה דבדיקת התוספ' מועילה גם בעציץ שאי"נ, דכיון דחזינן שמגוש זה יכול לחיות ואף דמקודם לא הי' חשיב כנטוע בארץ ועכשו הוא נטוע בארץ מ"מ לא נתחדש עליו חיוב ערלה, דכיון דעכ"פ אין עכשו תחלת נטיעתו, והוא כבר נטוע במקום פטור ליכא חיוב ערלה, דאין דין ערלה אלא בתחלת נטיעה ולא היכא שכבר נטוע, ולכן סברה התוספתא דגם בזה לא בעינן ג' שנים אם האילן כמו שהוא יכול לחיות בלי קרקע, אף דכשיגדל יצטרך קרקע זה לא איכפת לן, דעכ"פ אין כאן נטיעה מחדש, והתורה לא חייבה אלא אי איכא ונטעתם, ע"כ.

הנה פשיטא לי' כפי הגירסא שלפנינו, ולא כפי שתקנה הגר"א, כן מפרש הא דגומא, שהוא רק בזה שאין עפר סביבות הגוש,ושני הדברים מוקשים, אם האילן עם הגוש עומד בתוך הגומא הרי זה בגדר עציץ נקוב ממש ועדיף מיניה שמקושר ישירות עם הקרקע, וא"כ איך יבחן, הרי יתכן שהוא יונק מהקרקע שמתחתיו,כמו כל עצ"נ שדינו כקרקע מה"ט שיונק דרך הנקב, ומה יועילנו לבדיקה זו מה שמסביבו מקום פנוי כל עוד שמתחתיו עומד על הקרקע ויכול לינוק משם. וע"כ ברור שיש להוסיף שהבדיקה היא עפמש"כ החזו"י הנ"ל שתולה אותו בגומא, ובזה נוקטת התוספתא דאין יניקה לאילן רק מגושו הוא חי.

אך מה שרוצה לפרש באופן זה גם התוספתא לפי הגירסא שלפנינו, בלי תיקון הגר"א, אינו מובן כלל מה צריך בדיקה, הרי כבר בדוק ועומד הוא שהרי חי הוא האילן בתוך העציץ שאי"נ עד שנשבר, ובפרט, כפי שמפרש שאין הדבר תלוי כלל בזמן, אלא משרואים שאינו נובל, א"כ הרי כבר ראינו זאת עד שנשבר העציץ ובדיקה זו בתוך העציץ הנקוב לא תוסיף כלל (אם לא תגרע, לדעה שיש יניקה גם דרך האוויר).

והנה לפי גירסא ופירוש זה של הגרא"ז ז"ל והגרשז"א הללו הן יש עצה פשוטה לפטור כל השתילים מערלה. וזה ע"י שיטעו אותם דוקא בעציץ שאינו נקוב, ועי"ז נפטרים מערלה כלל ועיקר, ומהי ההתלבטות הזאת שאנו מתלבטים בה.

אכן, ברור כנ"ל, שגירסת הגר"א היא העיקר שהסיפא מילתא אחריתי היא ולפרש מה שנאמר במשנתינו הוא, ואילו ברישא גרסינן - חייב, והיינו כי אותם ימים שהי' נטוע בעציץ שאי"נ כמאן דליתנייהו דמו כשמחברים לעצ"נ דהשתא הוא דחל שם נטיעה עלה.

וכ"נ מתשו' הרשב"א (ח"ג סי' רכ"ה) שאחר שכ' להכריע בענין אילן שהועבר עם הגוש דנראה לן שבאופן שיכולים לחיות קצת (ימים) מספיק, הביא מהתוספ' הנ"ל שבודקים ע"י גומא שזה כאילו בסתירה לדבריו, ואי איתא שהמדובר כאן על ענין אחר של עציץ שאי"נ שהועבר, גם אי תימא דצריך בדיקה ע"י גומא מנ"ל דה"ה לענין עציץ שנעקר עם גושו, הרי אין הכרח שבחדא מחתא מחתינן, ולא הבהיר כלל דשם המדובר בענין אחר. מזה נראה שמתייחס למש"כ במשנה.

ומכיון שברור שהסיפא לא מתייחסת לרישא מוכרח לגרוס ברישא מהי ההלכה בנידון. ואישר הגר"א הגירסא שבכתי"ע כיון שהגירסא שלפנינו היא ודאי משובשת. וגם מסברא נוטה שקודם כשהי' שאי"נ הפטור הוא מפני שאין ע"ז תורת נטיעה (שאל"כ למה לא תחויב בערלה) וכיון שכן הרי עתה הופכת לנטיעה וממילא יש למנות משעה זו שנות ערלה. אכן, כאמור, אין הדברים פותרים את שאלתנו, כי הספק דקמן הוא אם הפסקת הקשר עם הקרקע לפי שעה כשהגוש שבו השתיל נטוע מספיק לו כדי לחיות ואין הוצאתו ממקומו הקודם מורגש בו כלל, ואחר זמן קצר ישוב להיות שתול כבתחילה, אם הפסקה זו גורמת להחשיבו נטיעה חדשה או לא. דלזה אין שום הוכחה מהנידון של התוספתא, כנ"ל.

ד.

הנה לענין שבת כל כה"ג שיש הפסקה לפי שעה נראה שהיא מחלוקת הראשונים. בסוגיא דשבת (פ"א, ב) אר"ל צרור שעלו בו עשבים מותר לקנח בו, וכו'. אמר אביי פרפיסא הואיל ואתא לידן נימא בה מילתא. היה מונח ע"ג קרקע והניחו ע"ג יתידות חייב משום תולש. היה מונח ע"ג יתידות והניחו ע"ג קרקע חייב משום נוטע. ופירש"י דצ"ל דהאי חייב הוא רק מדרבנן דאל"ה איך יתכן שהיה ר"ל מתיר לקנח בו. והסכימו התוס' לזה. והוסיפו עוד שצ"ל שסוגיא זו שנראה ממנה שגם באויר אין היניקה נפסקת "לא סברה לדיחויא דרבא" בגיטין ז. והיינו דהתם דחה רבא השואת עציץ שע"ג יתידות לחיוב במעשרות ושביעית לעפר הבא בספינה. דאויר יתכן דהוי הפסק. ורצונם לומר כנראה דאעפ"י דהתם רבא קאמר לה והכא אביי הוא דאמר להא מילתא. (אך הן זה בהסתמכות על דברי ר"ל), דאין זה אלא בגדר דיחוי ואילו הכא לקושטא דמילתא קאמרינן.

והנה הא דר"ל שלוקח הצרור לקנח פשוט שמיד זורקו חזרה. ואילו הא דעציץ ששם אותו ע"ג יתידות הוא כפי הנראה להניחו שם לקבע. ובפרט ממה דקשי"ל לתוס' מהא דגיטין שהמדובר שצומח דרך קבע בעציץ ע"ג היתידות, משמע דלא מחלקי בין ארעי לקבע דהיינו דס"ל דאי יש דין תולש על מי ששם ע"ג יתידות, גם בהא דקינוח יש בו משום איסור וחיוב מה"ת. ומזה הכריחו שגם בקבע אין משום הפסקת היניקה. ואין בזה אלא משום לתא דאיסורא דרבנן. שמענו ששיטה זו ס"ל דלענין שבת גם הפסקה קלה של היניקה תורת מלאכת תולש עלה. ואעפ"י שבצמח עצמו עוד לא מורגש שום דבר להפסקת צמיחתו.

ה.

אכן נראה דשיטה זו, גם לענין שבת לאו דכו"ע היא. דהנה הרמב"ם (פ"ח הל' שבת ה"ד) כתב: גבשושית של עפר שעלו בה עשבים והגביהה מעל הארץ והניחה ע"ג יתידות חייב משום תולש וכו'. הרי דלא ס"ל כרש"י שהוא רק מדרבנן. ולכאורה תקשי עליו מהא דר"ל (עי"ש בהה"מ שנגע בזה ופירושו דחוק). ואם אמנם הרמב"ם לא הביא להא דר"ל להלכה, מ"מ א"א לומר דזה משום דס"ל דהא דאביי סותרת הלכה זו של ר"ל, שהרי לשונו של אביי "הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא" מוכח בהדיא שאינו בא לחלוק אלא להוסיף. ואפ"ל שכלל הרמב"ם הלכה זו במש"כ (פ' כ"א ה"ב) דאסור ליפנות בשדה ניר מצד גזירה שמא ישווה גומות. וזה לפ"מ שדחו שם בסוגיא ההו"א שהאיסור הוא מצד שמא יקנה בצרור שעלו בו עשבים שבאמת אין איסור קינוח, וזה אליבא דר"ל. וצ"ל דס"ל כהאי דהביא באו"ז בשם הריב"א (הל' שבת סי' נ"ו), דהא דמותר לקנח בצרור שיש בו עשבים הוא באמת מפני שמיד מחזירו לאדמה. והיינו דהא דעציץ מחייב באמת משום תולש כי מעבירו דרך קבע על גבי היתידות.

www.eretzhemdah.org

אכן הדבר עדיין צריך בירור ונביא לזה הקטע מהאו"ז (ה' שבת סי' נ"ו) שהביא מה שפירש"י דהאי חייב שנאמר לגבי פרפיסא הוא רק מדרבנן וכו' וז"ל: ואינו נראה לריב"א - הכא סתם קתני חייב (שמשמעותו מה"ת). ומה שהקשה דאי חייב ממש לצורך היכי שרו רבנן איסור סקילה - לא דמי האי לצרור שעלו בו עשבים שמותר לקנח בו, שכיון שהוא מחזירו לקרקע למקום גדולתו לא תולש הוא, ואע"ג דהתולש דבר שהוא מחובר אפילו החזירו חייב היינו היכא שהי' מחובר גמור, וכשמחזירו לשם נוטע לכתחלה הוא, אבל זה אינו מחובר גמור, כשהוא מגביהו אינו תולש גמור, אא"כ קובעו במקום אחר, שמיעט את יניקתו, כך פי' ריב"א.

ואיני יודע אם ריב"א רוצה לומר שגם גבי פרפיסא, אם החזירה ע"ג קרקע - פטור. ולא מסתבר. אלא ר"ל דפרפיסא שע"ג קרקע מחובר הוא טפי. ואפי' החזירו, כבר נתחייב משום תולש, אבל עשבים שבצרור לא מחברי טפי, הלכך לא הוי תולש גמור אא"כ לא החזירם, ע"כ.

והנה מה שכ' "דלא מסתבר", היינו משום דסתמא קתני דחייב, ולא הותנה בד"א שהניחם שם בקביעות, ואילו אם החזירם למה שהי' לפני כן פטור.

אכן חילוקו שבעשבים שבצרור לא מחברי טפי, ושלא כמו בפרפיסא אינו מובן, שהרי בפשוטו בצרור הם מושרשים כדאמרינן שהתולש מעשבים האלה חייב, ומאידך, אין הפרפיסא מושרש יותר, שהרי הוא מושרש בעפר שבפרפיסא, א"כ מה הבדל בין זה לזה, וצ"ע לכאורה.

ונראה שזה מתקשר למה שמביא להלן מהערוך בביאור הפרפיסא:

כשזורעים אותו עושים לו מקום כמו כן או כמו שוליים שיושב עליו (שעור) שיניח עליו ע"ג קרקע ואפשר שהוא משרש שם ומתחבר בקרקע, ובזמן שמניחו ע"ג יתידות הרי הוא מעבירו ממקום שמחובר שמתחייב משום תולש וכו' עכ"ל. משמע דהאי פרפיסא טפי מתחבר.

הנה זהו בדיוק מה שאמר קודם בחילוק שבין צרור לפרפיסא, שבפרפיסא "מתחבר טפי". ברור איפוא שכוונתו לחילוק זה של הערוך. ועצם חילוק זה לדבריו בענין פרפיסא נראה שכונתו שלפי מה שמכניסים את העציץ במקום שיושב עליו זה עשוי (ואף מכוון) להשתרש באדמה ממש. וע"כ אעפ"י שעדיין לא השתרש דרך הנקב של הפרפיסא באדמה, כיון שעומד לכך, הר"ז כבר כמחובר לקרקע ממש, ואילו הצרור שעלו בו עשבים, אין מטבע העשבים ששרשיהם קצרים להשתרש דרך הצרור באדמה, ע"כ אינו נחשב מחובר ממש לאדמה.

אולם ברמב"ם אי אפשר לפרש כן שהרי הביא הא דפרפיסא באותו לשון כמו בענין צרור. דז"ל: "גבשושית של עפר שעלו בה עשבים" ולא הזכיר מפרפיסא רק לשון הדומה לצרור "גבשושית של עפר", (ואולי בכונה שינה הלשון שלא לפרש כהערוך). היינו שאינו מדגיש ואינו רואה שום הבדל בין הא דצרור להא דפרפיסא, וא"כ תישאר עליו הקושיא שהתקשה בה רש"י.

ונראה שההבדל הוא באופי שבפרפיסא כשעומד ע"ג קרקע ומעבירו ע"ג יתידות, כיון שדרך הוא להעמיד ע"ג יתידות בקבע וכן רגילות הוא דרך קבע על הקרקע, ע"כ העברה מזה לזה נושאת אופי של קבע, וע"כ גם אם יחזיר למקומו הראשון, פעולה ראשונה לא הי' אופי של ארעי, ויתכן אפילו שאם הי' במחשבתו להחזירו מיד, אין המחשבה מוציאה מידי מעשה. ולא כן בצרור שמגביהו לצורך קינוח, והוא בידו כשמגביהו, משמעות פעולה זו היא ארעית ומכוונת להחזרה, ע"כ אין בזה משום תולש, כי מצד עצם הזמן הקצר שמגביה ודאי אין הפסק היניקה, ומאחר שאין הפעולה נושאת אופי של קבע מצד עצמה, אין ע"ז דין תולש.

זוהי ודאי כוונת הרמב"ם. וני' שזוהי גם כוונת הריב"א, ולק"מ מה שהוקשה לו לאו"ז בדבריו. דאמנם כן הוא שבפרפיסא גם אם יחזירנו מהיתידות לא יתקן מאומה, כי לא יעקור את הפעולה הראשונה, רק יוסיף מלאכה - מלאכת נוטע על מלאכתו הקודמת.

[וזה כיוצא במה שחילק במנ"ח בין השורה זרעים במים, שאין החיוב אלא א"כ הצמיחו, אבל אם נתנם לזמן קצר אי"ב משום חיוב, ואעפ"י שהזורע חייב כנ"ל בעצם הטמנת הגרעינים באדמה. והסביר שם החילוק בין זה לזה: בזריעה, אסרה תורה שהי' אב, ובמשכן היו זורעים כדרך כל העולם ע"כ אין שייך לומר הזורע במים הו"ל תולדה כי אין דמיון כלל ליקרא זורע. דלש"ז כלל במים, א"כ על הזריעה בעצמה במים אי"ח כלל, ואם זרע במים וכו' או שלקחה תיכף מן המים ודאי פטור, דל"ש תולדת זורע כלל כי מה ענין מים לאדמה, ואינו דומה האב לתולדה כלל, אבל השורה במים עד שצמח חייב על הצמיחה דהצמיחה הו"ל שפיר תולדת צמיחה בדבר הגדל מן הארץ דשם צומח וכאן נמי צומח הו"ל דמיון א"כ בשורה במים אי"ח עד שצמח וכו'.]

ויוצא דלשיטה זו של הרמב"ם והריב"א יש באמת גם לענין שבת חילוק בין עציץ שמנתקו דרך קבע לבין שמגביה לפי שעה ומיד מחזירו.

ויש להביא סייעתא לשיטה זו מהאי תוספתא שהובאה לעיל שהבדיקה אם יכול להיות צריכה להתפרש כנ"ל עפ"י החזון יחזקאל, שדרך אויר אין יניקה, וזה תואם את דחיית רבא בגיטין שהביאו התוס' וכנ"ל. דלפ"ז המעביר עציץ מע"ג קרקע לעל גבי יתידות חייב מה"ת, כיון שזוהי העברה לדרך קבע. והא דר"ל שאני דקינוחו מוכיח עליו שאינו אלא לפי שעה.

ו.

אך יותר נראה דגם שיטה זו דרש"י ותוס' לא אמרו דניתוק לפי שעה, כשם שחיבור העציץ לשעה קלה יש בזה משום תולש ונוטע רק לענין שבת. וזה כפי שמצינו בענין מלאכת זורע, שעצם שימת הזרעים באדמה אעפ"י שאינם משתרשים אלא לאחר זמן מ"מ מיד מיחייב משום זורע, ואפילו חזר ולקטם. ויתירה מזו העלה המנ"ח דגם אם נתנם מעיקרא ע"מ לחזור וללוקטם מיד מ"מ מלאכת הזריעה כבר נגמרה. ואילו לגבי הזרעים עצמם, טרם שנשתרשו תורת תלוש עליהם ואין הדיון על החזרה ללקטם אלא משום מוקצה (פירש"י שם). כן הדבר לענין תולש דאזלינן בתר הפעולה שאם לא תיעשה פעולה אחרת לבטל זאת תפסק היניקה, שם תולש עלה.

www.eretzhemdah.org

ולא כן הדבר לענין קדושת שביעית ומעשרות וכן לערלה. כי בשבת הדיון הוא באשר לעושה המלאכה וזו כל שנעשתה ע"י האדם העושה פעולה מוגמרת מצד עצמה, יש ע"ז שם מלאכה וחיוב מלאכה ולא כן בכל אידך הנ"ל, שהדיון הוא לגבי החפצא שבה נעשית הפעולה. וע"כ כל עוד שבה לא ניכרת ההשפעה של הפעולה, אין זה פועל שינוי במצב. דהרי כנ"ל גם לענין הזרעים לפני השרשה תורת תלוש עליהם, ואילו לגבי האדם הזורעם חייב כבר משום זורע.

ושתי ראיות לדבר: א' מהא דאילן שנעקר והסלע עמו, שטפו נהר והסלע עמו אם יכול להיות פטור. והרי כששטפו נהר כולל גם כשצף על המים עד שהגיע למקום חדש. והלכה זו היא אליבא דכו"ע וגם לר' יהודא דמצריך שתהא הספינה גוששת דוקא כדי לחייב במעשרות ושביעית ובפרט דלהלכה נקטינן כר"י דלא נחלקו בזה כלל אלא בא לפרש, וכדהובא לעיל מהרמב"ם. וקשה דאמאי יפטר בכה"ג הא היתה הפסקת היניקה לפי שעה. והרי זה כעציץ ששמו ע"ג יתידות, וגריע מיניה דהוי בזה כספינה שעשויה לברוח.

וכן יש ראיה נוספת מספינה עצמה דאם היא גוששת גם לר' יהודא דינה כמחוברת. ותקשי כיון דיש בה זמנים שאינה גוששת (שהרי פשוט דאינה כל הזמן משתפשפת בקרקע המים, וכלשון הירושלמי בהא דר"י "ספינה עולה ויורדת"), א"כ תקשי אם איתא דבזמן שאינה גוששת דינה כעקורה איך נאמר בזה דחייבת במעשרות, ומינה דיכול להפריש ממנה על מקום אחר וכן ממק"א עליה, והרי יש בגידולים שבספינה חולין וטבל מעורבין זה בזה. וע"כ צ"ל כיון שאין הפסקת היניקה דרך קבע אנו רואים החיבור לאדמה כרציפות אחת. וא"כ מוכרח שגם לרש"י ותוס' אעפ"י דלענין שבת גם הפסקה קלה יש לזה דין תלוש, לענין דברים התלויים בגידולים עצמם אין הפסקה כזו, כיון שאין רישומה ניכר בצמח, נחשבת כהפסקה.

ומכאן תשובה למה שנשאלנו, ששתילים אלה שנלקחים על גושם, ומועברים במכונית לשם נטיעתם במקום אחר, כיון שהעברה זו אינה אלא לשעה קלה ואין מורגש הדבר בשתיל עצמו שהאדמה המקיפה השרשים היא דיה, כדי שיחיה הימנה, אין זה בגדר הפסק. ואין בה כדי להצריך מנין חדש של שנות הערלה. והנלענ"ד כתבתי.

סימן ב: לבירור הלכה בדין ערלה בצומח בעציץ שאינו נקוב

א. מחלוקת רש"י ותוס' בענין מהו עציץ נקוב ומה אינו נקוב
ב. שיטת הרא"ש וביאורה
ג. שיטת האו"ז בענין עציץ נקוב ואי"נ וביאורה
ד. סיכום השיטות ובירור אם יש חיוב ערלה מדרבנן בעציץ שאינו נקוב
ה. חליפת מכתבים בענין הנ"ל
מכתבו של הגרש"ז אויערבך בענין הנ"ל
תשובה לתשובה - הרב שאול ישראלי

בזמן האחרון פותחו זני אילנות מסוימים, שהאילן עצמו הוא ננסי ושנות חייו קצרים (שלש - חמש שנים) אבל נושא פרי כבר בשנותיו הראשונות. מובן שלדידן אין צורת גידול זה ראוי לטפל בו, שכן, רוב או אף כל שנותיו, אסורים מדין ערלה. אכן, כפי שמתברר, בגלל צורתו הננסית ניתן לשתלו בעציץ שאינו נקוב (היינו, כשגם מבחינת ההלכה אינו נחשב נקוב לכל הדעות) וכן ניתן לשותלו במיכלים שאינם נקובים בתור גידולי מים (היינו שאינו בא במגע עם אדמה כלל, ששרשיו נתונים במים שיש בהם דשנים כימיים מזינים).

השאלה שטעונה בירור היא, איפוא, מה דין גידולים אלה לענין חיובם בערלה. שאם אין בהם שום חיוב ואפילו מדרבנן, כי אז יכול החקלאי שומר המצוות לשתלם גם כן בשופי.

וזאת למודעי, שכיום הזה לצערנו הרב, מצויים בשוק פירות שגדלו בזנים אלה בדרך הרגילה, והם ערלה גמורה, והציבור נכשל מבלי דעת באיסור חמור שיש בו גם איה"נ.

לבירור הלכה זו מוקדש מאמר זה, ותפלתנו כי נזכה לכוון להלכה. אך איני רוצה לקבוע הלכה למעשה, עד שתשמענה הערותיהם של גדולי התורה, בעלי תריסין, והם מוזמנים בזה לחוות דעתם.

א. מחלוקת רש"י ותוס' בענין מהו עציץ נקוב ומה אינו נקוב

א) רש"י (גיטין ז' ב) בענין הצומח בעפר הבא בספינה, שדנו בהם שם לחיובם במעשרות ושביעית, מפרש שהמדובר בספינה של **חרס** שנחשבת כנקובה, אעפ"י שאינה נקובה בפועל. ומסתמך בזה על הסוגיא במנחות (פ"ד ב). שם מבארת הגמרא הסתירה בין שתי ברייתות (אליבא דר"ל). באחת נאמר שהגדל בספינה מביא וקורא (ביכורים) ובשניה נאמר שאינו קורא - "כאן בספינה של עץ כאן בספינה של חרס". שפירושו לרש"י, שהמדובר בשאינן נקובות]וזה משום שלא יתכן ספינה נקובה שהיו נכנסים המים לתוכה (ביאור התוס' שם בשיטתו)[.ואעפ"כ כל שהיא של חרס מביא וקורא "משום דשל ארץ היא" (רש"י שם).

והתוס' (גיטין שם ד"ה עציץ ובמנחות שם ד"ה כאן) הרבו להקשות עליו מכמה מקומות ומסיקים דשל חרס לא יחשב כנקוב רק כשהוא נקוב בפועל. ובאשר לעץ מובאות (בתוס' מנחות) בשם ר"ת שתי דעות, האחת שגם כשאינו נקוב הרי הוא כנקוב. ואח"כ חזר בו ר"ת וסובר שבעץ לא מהני נקיבה.

ב) הגר"א בשנו"א (ערלה פ"א א) מציין שדברי רש"י הם בניגוד לאמור שם בירוש'. שכן שם מבואר שכלי חרס אינו עומד בפני שרשי אילנות. ומסתפק שם לגבי זרעים הנטועים ביחד בעציץ עם אילן, דשמא ע"י שהוא נקוב מהאילן יחשב נקוב גם לזרעים. הרי שלזרעים גרידא פשיטא דלא יחשב כנקוב. וסוגיא דמנחות משמע שהמדובר גם בבכורי חטים. דלפי רש"י יוצא מוכרח דגמרא דילן פליג על הירוש'. (ועי' להלן בשיטת הרא"ש אריכות בזה). אכן גם לתוס' הדוחק מבואר דלפ"ז נצטרך לפרש שהמדובר בספינה נקובה. ופירשו שרגבי העפר סותמים הנקב, וכן היא שיטת הר"ש (חלה פ"ב ב).